

HISOB-KITOB-LAR VA MAJBURIYATLARNI HISOBGA O-LISHNING SOLIQ
JIHATLARI

Raqibov Shuxrat Shavkatovich

Soliq qo'mitasi huzuridagi

Fiskal institut magistratura talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10888215>

Annotatsiya. Keyingi yillarda mamlakatimizda tadbirkorlik sub'ektlarini har tomonlama qo'llab-quvvatlashga katta e'tibor qaratilmoqda. Bu o'z navbatida tadbirkorlik sub'ektlarining barqarorligini oshirish borasida hisob ishlarini takomillashtirishni ko'zda tutadi. Shundan kelib chiqqan holda, mazkur ilmiy tadqiqot ishida tadbirkorlik sub'yektlarining hisob-kitoblarini hisobga olishning soliq jihatlar tadqiq qilinadi.

Kalit so'zlar: mol-mulk, majburiyat, aktivlar, soliq, foyda solig'i, ishonchli boshqaruv, soliqqa tortish, daromad, xarajat, foyda.

ACCOUNTS AND LIABILITIES TAX ASPECTS OF ACQUISITION

Abstract. In recent years, a lot of attention has been paid to the comprehensive support of business entities in our country. This, in turn, provides for the improvement of accounting work in order to increase the stability of business entities. Based on this, the tax aspects of accounting of business entities are studied in this scientific research work.

Key words: property, liability, assets, tax, profit tax, trust management, taxation, income, cost, profit.

СЧЕТА И ОБЯЗАТЕЛЬСТВА НАЛОГОВЫЕ АСПЕКТЫ ПРИОБРЕТЕНИЯ

Аннотация. В ближайшие годы большое внимание будет уделяться комплексной поддержке субъектов предпринимательства в нашей стране. Это, в свою очередь, предусматривает совершенствование бухгалтерской работы в целях повышения устойчивости субъектов хозяйствования. Исходя из этого, в данной научно-исследовательской работе изучаются налоговые аспекты бухгалтерского учета субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: имущество, обязательства, активы, налог, налог на прибыль, доверительное управление, налогообложение, доход, стоимость, прибыль.

Mol-mulkni ishonchli boshqarish ishtirokchilari foydasini soliqqa tortish jihatlar.
Foydani soliqqa tortish maqsadida ishonchli boshqaruv shartnomasi ishtirokchilarining

operatsiyalarini hisobga olishning o'ziga xos xususiyatlari soliq kodeksining 297 va 322-moddalari bilan belgilanadi.

Ishonchli boshqaruv shartnomasi bo'yicha berilgan mol-mulk, foyda solig'iga tortish maqsadlarida, ishonchli boshqaruvchining daromadi deb e'tirof etilmaydi.

Ishonchli boshqaruv shartnomasiga muvofiq, ishonchli boshqaruvchi tomonidan olinadigan pul mukofotiuning daromadi deb e'tirof etiladi va unga ushbu Soliq kodeksida belgilangan tartibda soliq solinadi.

Agar ishonchli boshqaruv shartnomasida ishonchli boshqaruvni amalga oshirish bilan bog'liq bo'lgan xarajatlarning o'rnini ishonchli boshqaruv muassisi yoki boshqa shaxs tomonidan qoplash nazarda tutilmagan bo'lsa, mazkur xarajatlar ishonchli boshqaruvchining xarajatlari deb e'tirof etiladi.

Ishonchli boshqaruvchi mol-mulkni ishonchli boshqarishga doir daromadlarni va xarajatlarni har oyda o'sib boruvchi yakun bilan aniqlashi hamda muassisa va (yoki) ishonchli boshqaruvning boshqa naf oluvchisiga olingan daromadlar hamda xarajatlar to'g'risidagi ma'lumotlarni Soliq kodeksini "Foyda solig'i" 12 bo'limiga muvofiq soliq bazasini aniqlash chog'ida bu daromadlar va xarajatlarni mazkur shaxslar tomonidan hisobga olish uchun taqdim etishi shart.

Qimmatli qog'ozlarni va muddatli bitimlarning moliyaviy vositalarini ishonchli boshqarish chog'ida ishonchli boshqaruvchi daromadlar hamda xarajatlarni Soliq kodeksining 327–329 - moddalarida nazarda tutilgan tartibda aniqlaydi.

Agar ishonchli boshqaruv shartnomasi shartlariga ko'ra, ishonchli boshqaruv muassisi yagona naf oluvchi bo'lsa, bunday muassisning soliq bazasini aniqlash quyidagi xususiyatlar inobatga olingan holda amalga oshiriladi:

1) ishonchli boshqaruv shartnomasini amalga oshirish bilan bog'liq daromadlar va xarajatlar (shu jumladan mol-mulk amortizatsiyasi va ishonchli boshqaruvchiga pul mukofoti to'lash) olingan daromadlarning hamda amalga oshirilgan xarajatlarning turiga qarab, "Foyda solig'i" bo'limida belgilangan tartibda ishonchli boshqaruv muassisining daromadlari va xarajatlari tarkibiga kiritiladi;

2) qimmatli qog'ozlarga doir operatsiyalar va muddatli bitimlarning moliyaviy vositalariga oid operatsiyalar (ishonchli boshqaruvchiga pul mukofoti to'lash bundan mustasno) bo'yicha daromadlar (xarajatlar) ishonchli boshqaruv muassisining qimmatli qog'ozlarga va muddatli bitimlarning moliyaviy vositalariga doir operatsiyalar bo'yicha daromadlari (xarajatlari) tarkibiga

hamda bunday operatsiyalar uchun “Foyda solig‘i” bo‘limida belgilangan tartibda tegishli toifaga kiritiladi.

Agar ishonchli boshqaruv shartnomasi shartlariga ko‘ra ishonchli boshqaruv muassisi naf oluvchi bo‘lmasa yoxud bittadan ortiq naf oluvchi aniqlansa, bunday shartnoma ishtirokchilarining soliq bazasini belgilash quyidagi xususiyatlar inobatga olingan holda amalga oshiriladi:

1) ishonchli boshqaruv shartnomasi bo‘yicha naf oluvchining daromadlari uning daromadlari tarkibiga olingan daromad turiga bog‘liq ravishda kiritiladi va belgilangan tartibda soliqqa tortilishi lozim;

2) ishonchli boshqaruv shartnomasini amalga oshirish bilan bog‘liq bo‘lgan xarajatlar (ishonchli boshqaruvchining pul mukofotidan tashqari, agar bu holat mazkur shartnomada pul mukofotini to‘lash ushbu shartnomani bajarish doirasida olingan daromadlarni kamaytirish hisobidan bo‘lmasligi nazarda tutilgan bo‘lsa) soliq solish maqsadlarida naf oluvchining xarajatlari tarkibida hisobga olinadi. Bunda ishonchli boshqaruvchiga haqiqatan pul mukofoti to‘lash xarajatlari (ishonchli boshqaruvchining pul mukofotidan tashqari, agar bu holat mazkur shartnomada pul mukofotini to‘lash ushbu shartnomani bajarish doirasida olingan daromadlarni kamaytirish hisobidan amalga oshirish nazarda tutilgan bo‘lsa) alohida hisobga olinadi va ishonchli boshqaruvchi muassisining xarajatlari tarkibidagi xarajatlar sifatida e‘tirof etiladi;

3) ishonchli boshqaruv shartnomasi bo‘yicha bir nechta naf oluvchi mavjud bo‘lgan taqdirda, “Foyda solig‘i” bo‘limiga muvofiq daromadlar va xarajatlar ularda o‘zlariga tegishli bo‘lgan ulushga mutanosib ravishda hisobga olinadi.

Ishonchli boshqaruv shartnomasi amalda bo‘lgan davrda ko‘rilgan zararlar ishonchli boshqaruv muassisining yoki naf oluvchining soliq bo‘yicha soliq bazasini aniqlashda hisobga olinmaydi. Bunday zararlar ushbu ishonchli boshqaruvdan olinadigan kelgusi daromadlarga ushbu bo‘limda belgilangan tartibda o‘tkaziladi.

Ishonchli boshqaruv shartnomasini tugatish chog‘ida ishonchli boshqaruvdan ko‘rilgan zararlar ishonchli boshqaruv muassisining yoki naf oluvchining soliq bazasini aniqlashda hisobga olinmaydi va kelgusi davrga o‘tkazilmaydi.

Ishonchli boshqaruv shartnomasi tugatilgan taqdirda, ishonchli boshqaruvga berilgan mol-mulk, mazkur shartnoma shartlariga ko‘ra, ishonchli boshqaruv muassisiga qaytarilishi yoxud boshqa shaxsga o‘tkazilishi mumkin.

Mol-mulk qaytarilgan taqdirda ishonchli boshqaruv muassisida, ishonchli boshqaruvga berilgan mol-mulkning ishonchli boshqaruv shartnomasi kuchga kirgan paytdagi qiymati va ushbu

shartnomani tugatish paytidagi qiymati o'rtasidagi ijobiy (salbiy) farq yuzaga kelishidan yoki kelmasligidan qat'iy nazar, daromad (zarar) yuzaga kelmaydi.

Mol-mulkni boshqa shaxsga o'tkazishda ushbu shaxsda u olgan mol-mulkning qiymati miqdoridagi daromad yuzaga keladi.

Ishonchli boshqaruvchi ishonchli boshqaruv shartnomasini bajarish bilan bog'liq daromadlar va xarajatlar bo'yicha hamda ishonchli boshqarishdan pul mukofoti tarzida olgan daromadlari bo'yicha, har bir ishonchli boshqaruv shartnomasi kesimida alohida-alohida hisob yuritishi shart.

Muassisning yoki naf oluvchining, shuningdek ishonchli boshqaruv shartnomasi bo'yicha ishonchli boshqaruvchining daromadlari har bir hisobot (soliq) davrida, bunday shartnomada ishonchli boshqaruv shartnomasining amal qilish muddatida hisob-kitoblarni amalga oshirish nazarda tutilganligidan yoki tutilmaganligidan qat'iy nazar, shakllantiriladi.

Agar ishonchli boshqaruvning muassisi yoki naf oluvchisi yuridik shaxs bo'lsa, ishonchli boshqaruvchi ishonchli boshqaruv shartnomasini amalga oshirish (shu jumladan amortizatsiya chegirmalarini hisoblab chiqarish) bilan bog'liq daromadlarni va xarajatlarni ishonchli boshqaruvning muassisi yoki naf oluvchisi bo'lgan yuridik shaxsning soliq solish maqsadida hisob siyosatidan kelib chiqqan holda aniqlashi shart. Bunda ishonchli boshqaruvchi ishonchli boshqaruvning ushbu muassisiga soliq bazasini aniqlash uchun zarur bo'lgan barcha birlamchi hujjatlarni taqdim etishi shart.

Kredit va qarzlar hisobining soliq jihatlar. Soliq hisobida kreditlar va qarzlar bo'yicha foizlar realizatsiyadan tashqari xarajatlarga tarkibiga kiritiladi va soliq kodeksining 310-moddasida belgilangan me'yorlarda soliqqa tortiladigan foydani kamaytiradi.

Soliq to'lovchining qarz majburiyatlari (kreditlar, tovar va tijorat kreditlari, qarzlar, bank omonatlari, bank hisobvaraqlari yoki rasmiylashtirish usulidan qat'iy nazar, boshqa jalb qilingan mablag'lar) bo'yicha foizlar tarzidagi xarajatlari (bundan buxgalteriya hisobi to'g'risidagi qonun hujjatlarida kapitallashtirish uchun ruxsat berilgan xarajatlar mustasno) Soliq kodeksining VI bo'limida nazarda tutilgan o'ziga xos xususiyatlar inobatga olingan holda, haqiqiy stavkadan kelib chiqib, chegirib tashlanadi.

Yuridik shaxsning nazorat qilinadigan qarzi bilan bog'liq xarajatlari Soliq kodeksi 310-moddaning birinchi qismi qoidalari hisobga olingan holda, ushbu moddada belgilangan eng ko'p qiymatlardan oshmaydigan miqdorda chegirib tashlanadi. Mazkur qoida quyidagilarga nisbatan qo'llaniladi:

- 1) qarz mablag'laridan foydalanganlik uchun foizlarga;

2) neustoykalarining (jarimalar, penyalarining) summolari, javobgarlikning boshqa choralari qo'llanilganligi natijasida, shu jumladan shartnoma majburiyatlarini buzganlik uchun zararlarning o'rnini qoplash natijasida to'lanishi lozim bo'lgan summalariga.

310-modda maqsadlarida yuridik shaxsning quyidagi qarzlari nazorat qilinadigan qarzlardir deb e'tirof etiladi:

1) O'zining soliq rezidenti bo'lmagan, mazkur soliq to'lovchi aksiyalarining (ustav fondidagi paylar, ulushlarning) 20 foizidan ortig'iga bevosita yoki bilvosita egalik qiladigan chet ellik yuridik yoki jismoniy shaxs oldidagi qarzi;

2) Soliq kodeksining 37-moddasiga muvofiq ushbu qismning 1-bandida ko'rsatilgan chet ellik shaxsning o'zaro bog'liq shaxsi deb e'tirof etiladigan boshqa shaxs oldidagi qarzi;

3) ushbu qismning 1 va (yoki) 2-bandlarida ko'rsatilgan shaxslar oldida kafillik qiluvchi, kafil sifatida ish yurituvchi shaxs yoki ushbu soliq to'lovchining ushbu moddaning to'rtinchi qismida ko'rsatilgan qarzini to'lashni ta'minlash yuzasidan majburiyatni boshqacha tarzda o'z zimmasiga oladigan boshqa shaxs oldidagi qarz.

Nazorat qilinadigan qarz soliq davridagi quyidagi qarzlarning jami summalarini o'z ichiga oladi:

- modda qarz mablag'lari bo'yicha;
- javobgarlikning boshqa choralari qo'llanilganligi natijasida, shu jumladan shartnoma majburiyatlarini buzganlik uchun zararlarning o'rnini qoplanishi natijasida to'lanishi lozim bo'lgan neustoykalar (jarimalar, penyalar) summolari bo'yicha.

310-moddaning to'rtinchi qismi maqsadlari uchun soliq davrida mavjud bo'lgan qarz deyilganda, qaysi xo'jalik operatsiyasi natijasida joriy hisobot (soliq) davrida qarz yuzaga keladigan yoki ko'payadigan bo'lsa, o'sha har bir xo'jalik operatsiyasining qiymat ko'rsatkichlari summasi, shuningdek joriy hisobot (soliq) davrining boshida to'lanmagan qarzning summasi tushuniladi.

Agar 310-moddaning uchinchi qismida ko'rsatilgan chet ellik shaxs yoki boshqa shaxslar oldidagi nazorat qilinadigan qarz miqdori soliq to'lovchining xususiy kapitalidan uch baravardan ortiq bo'lsa, faqat lizing faoliyati bilan shug'ullanuvchi banklar va soliq to'lovchilar uchun esa o'n uch baravardan ortiq bo'lsa, xarajatlarning chegirib tashlanishi lozim bo'lgan eng ko'p miqdorini aniqlashda ushbu moddaning yettinchi – to'qqizinchi qismlarida belgilangan qoidalar qo'llaniladi.

Soliq to'lovchi nazorat qilinadigan qarzning har bir turi bo'yicha eng ko'p summalarini har bir hisobot (soliq) davrining oxirgi sanasida hisoblab chiqarishi shart. Hisob-kitob nazorat qilinadigan qarz bo'yicha ayrim chiqimlarning (xarajatlarning) soliq davri boshlanganidan

e'tiboran o'sib boruvchi yakun bilan aniqlangan summasini tegishli hisobot (soliq) davrining oxirgi sanasida hisob-kitob qilinadigan kapitallashtirish koeffitsientiga bo'lish yo'li bilan amalga oshiriladi.

310-moddaning yettinchi qismida ko'rsatilgan kapitallashtirish koeffitsienti tegishli nazorat qilinadigan, to'lanmagan qarz miqdorini ushbu chet el tashkilotining soliq to'lovchi ustav fondidagi (ustav kapitalidagi) bevosita yoki bilvosita ishtirok etishi ulushiga muvofiq bo'lgan xususiy kapital miqdoriga bo'lish hamda olingan natijani uchga, banklar va faqat lizing faoliyati bilan shug'ullanuvchi soliq to'lovchilar uchun esa o'n uchga bo'lish yo'li bilan aniqlanadi.

Xususiy kapital miqdorini aniqlashda soliq to'lovchining aktivlari summasi va majburiyatlari miqdori (soliklar va yig'imglar bo'yicha qarz summalari, shu jumladan ular bo'yicha kechiktirish va bo'lib-bo'lib to'lash summalari hisobga olinmaydi) tegishli hisobot (solik) davrining oxirgi kunidagi buxgalteriya hisobi ma'lumotlari asosida aniqlanadi.

Nazorat qilinadigan qarzning har bir turi bo'yicha 310-moddaning oltinchi –to'qqizinchi qismlariga muvofiq hisob-kitob qilingan, biroq haqiqatda hisoblangan xarajatlardan ko'p bo'lmagan summalar xarajatlar jumlasiga kiritiladi.

Majburiyatlardagi shaxslarning o'zgarishi bilan hisob-kitoblar hisobining soliq jihatlari. Xaridorga tovarlar jo'natish, ishlar bajarish, xizmatlar ko'rsatish bo'yicha MEB tashkilot QQS summasini hisoblab va byudjetga to'lashi shart.

Bunday holda, soliq bazasini aniqlash payti quyidagi sanalarning eng ertasi hisoblanadi:

- tovarlar (ishlar, xizmatlar) jo'natilgan kun);
- kelgusida tovarlar yetkazish, ishlar bajarish, xizmatlar ko'rsatish bo'yicha to'lov yoki qisman to'lov kuni.

Kelgusida boshqa shaxsga da'vo talabnomasini o'tkazganda, soliqqa tortiladigan mahsulotni sotadigan tashkilot yana QQSni hisoblab va byudjetga to'lash majburiyati paydo bo'ladi.

Soliquqa tortiladigan tovarlar sotish shartnomasidan kelib chiqadigan da'voni o'tkazish vaqtda, debitorlik qarzni sotgan tashkilot debitorlik qarz summasidan va undan ortiqcha summadan QQS hisoblab va byudjetga o'tkazish kerak.

Qarz summasidan kam qiymatda debitorlik qarzlari sotilgan taqdirda, QQS debitorlik qarzlarning umumiy summasidan to'liq undirilishi lozim. Bunday holda tashkilot ilgari tovarlar (ishlar, xizmatlar) xaridoriga taqdim etilgan va byudjetga to'langan QQS summasini chegirib tashlashi mumkin.

Agar da'vo huquqini berish shartnomasi bo'yicha to'lov debitorlik qarzidan ortiq bo'lsa, bunday ortiqcha mablag' mol-mulk huquqlarini sotishdan olingan daromad hisoblanadi va u daromad solig'i bo'yicha soliq bazasini aniqlashda hisobga olinishi lozim.

Soliq hisobida da'vo huquqini berish bo'yicha zarar norealizatsion xarajatlarga tenglashtiriladi va foydani soliqqa tortishda hisobga olinishi lozim.

Tovarlar (ishlar, xizmatlar) sotuvchi tomonidan hisoblash usuli qo'llanilganda, to'lov muddati yetmagan da'voni uchunchi shaxsga o'tkazish paytida ko'radigan zararlar summasi, da'voni o'tkazish sanasidan to to'lov kunigacha bo'lgan davr uchun oladigan daromadi, Soliq kodeksini talablariga muvofiq majburiyatlar uchun to'lanadigan foizlar summasidan ortiq bo'lmasligi kerak.

Tovarlar (ishlar, xizmatlar) sotuvchi tomonidan hisoblash usuli qo'llanilganda, to'lov muddati yetgan da'voni uchunchi shaxsga o'tkazish paytida ko'radigan zararlar summasi to'liq tashkilotning norealizatsion xarajatlar tarkibiga kiritiladi.

Dargumon qarzlari uchun rezerv hisoblashni soliq jihatlari. 313-modda maqsadlarida, sudning qaroriga ko'ra, bankrotlik, tugatish, qarzidor vafot etganligi tufayli majburiyatlar tugatilganligi oqibatida yoki da'vo muddati o'tganligi oqibatida to'lanishi mumkin bo'lmagan qarz umidsiz qarz deb e'tirof etiladi.

Soliq to'lovchi oldingi hisobot (soliq) davrlarida soliq solinadigan daromadlar olish bilan bog'liq bo'lgan umidsiz qarzlarni chegirib tashlashga haqli.

Umidsiz qarzlarni chegirib tashlashga faqat qarz hisobdan chiqarilgan va soliq to'lovchining buxgalteriya hisobotida aks ettirilgan taqdirda yo'l qo'yiladi.

REFERENCES

1. Мухаметов, Абубак Бабоевич, Санабар Исмаиловна Маткулиева, and Баходир Эрбутаевич Матрасулов. "УЧЕТ ЗАПАСОВ ПО МСФО." *Gospodarka i Innowacje*. 36 (2023): 1-9.
2. Мухаметов А. и др. ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ХАРАЖАТЛАРИНИ ТУРКУМЛАШ ВА УЛАРНИНГ ҲИСОБИ //Iqtisodiyot va ta'lim. – 2021. – №. 5. – С. 351-358.
3. Мухаметов А., Матрасулов Б., Абдувохидов А. Практические аспекты учета основных средств в Узбекистане //Экономика И Образование. – 2020. – Т. 1. – №. 4. – С. 111-114.
4. Ubaydullayev, S., Shamsutdinov, N., Yoziyev, L., Kurbanov, A., Yuldashev, S., & Hakimova, M. (2020, December). The influence of different aged Black Saxaul plants on

distribution, growth and accumulation of aboveground phytomass of *Poa Bulboza* L. In IOP Conference Series: Earth and Environmental Science (Vol. 614, No. 1, p. 012163). IOP Publishing.

5. Namazov, Kh., & Khakimova, M. (2020). NEW METHOD OF USING LAND RESOURCES IN THE SUBTROPICAL ZONE OF SOUTH UZBEKISTAN. *Innovative Technologylar* , (4 (40)), 77-80.
6. Khakimova, M. Kh. (2021). USING THE “BRAINSTORMING” METHOD IN TEACHING SOIL SCIENCE AS A FACTOR OF ACHIEVEMENT OF EFFECTIVENESS. *Bulletin of Science and Education* , (6-3 (109)), 56-61.
7. Juliev, M., Ng, W., Mondal, I., Begimkulov, D., Gafurova, L., Hakimova, M., ... & Saidova, M. (2023). Surface displacement detection using object-based image analysis, Tashkent region, Uzbekistan. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 386). EDP Sciences.
8. Rakhimov, D., Juliev, M., Agzamova, I., Normatova, N., Ermatova, Y., Begimkulov, D., ... & Ergasheva, O. (2023). Application of hyperspectral and multispectral datasets for mineral mapping. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 386). EDP Sciences.

MODERN SCIENCE
& RESEARCH